

Podplukovník docent Ján Z v a d a, CSc.

BIPOLÁRNÍ SVĚT SMĚRUJE KE STABILITĚ

Odstrašování a strategie

II. ANALÝZA

BILATERÁLNÍHO

A MULTILATERÁLNÍHO

ODSTRAŠOVÁNÍ

Při zkoumání mocenských vztahů mezi jadernými státy je důležité určit správná kritéria zjišťování objektivního poměru sil mezi nimi vzhledem k možnostem a výsledkům eventuálního střetnutí. Názory na tento problém se často až diametrálně rozcházejí — podle toho, jakou úlohu připsují jejich zastánci momentu překvapeání, prvnímu nebo druhému úderu, útočným či obranným prostředkům atd. Jsou v zásadě dvě možnosti jak uvažovat o jednotlivých prvcích jaderné situace z hlediska odstrašování:

— hledat určující měřítko ve velikosti rizika v poměru k velikosti sledovaného cíle,

— měřit stupeň odstrašování a velikosti rizika podle relace jaderného úderu a jaderné odvěty.

Beaufre se domnívá, že každou jadernou situaci je nutné určit především srovnáním kapacit prvního a druhého úderu¹⁾, neboť podstata odstrašování záleží v hrozbě vzájemného zničení, tj. v neschopnosti obou soupeřících stran účinně se bránit nebo před ním uniknout. Protože hrozbu vzájemného zničení neurčuje síla prvního, nýbrž druhého úderu, je nutné vztah druhých úderů vzít za základ klasifikace všech jaderných situací. Autor tyto situace dělí na čtyři základní typy:

1. situace absolutní stability — oba soupeři jsou ohroženi nepřijatelným odvetným úderem,

2. situace absolutně nestabilní — každý ze soupeřů má jistotu, že po prvním úderu nedojde k odvetě,

3. situace absolutní převahy — jen jeden nebo druhý ze soupeřů má jistotu, že na jeho útok nebude protivník reagovat,

4. situace smíšené — na rozhraní stability a nestability, převahy jednoho nebo druhého soupeře atd.

Protože stav absolutní nestability vzniká v případě, kdy protivník nemá k dispozici žádné nebo jen velmi slabé prostřed-

1) První úder = kdo první použije jaderné zbraň, druhý úder = odpověď na první úder

ky odvetného úderu, je pro dnešní svět charakterističtější a typičtější situace, blízká typu absolutní stability. USA a SSSR jsou v zóně stability. Francie a Anglie by se prý mohly v poměru k SSSR dostat do této zóny za předpokladu, že by svou kapacitou druhého úderu ohrozily nejmeně 10–15 % sovětských jaderných sil. Odstrašování působí totiž už na stupni relace 15:90 velikosti odvetných sil soupeřů. Pokusy podstatně omezit rozsah ničivých účinků druhého úderu se při velké pohyblivosti odpalovacích prostředků a rostoucích možnostech umístění je v podzemních nebo podmořských krytech, zdají být zatím bezvysledné. Lze říci, že strategická jaderná rovina směřuje za této situace ke stabilitě. Čím více se však přibližuje k pólu krajní – absolutní stability, tím více se prý zmenšuje možnost prvního úderu; obdobně přibližuje-li se ke krajnímu pólu absolutní nestability, oslabuje strach útočníka z rizika války. „Nemůže-li nikdo udeřit první, nepřipadá v úvahu ani odvetný úder a nebojí-li se nikdo, že někdo udeří první, přestává existovat jaderné odstrašování“ (str. 40). Odstrašování závisí tedy na uchování reálné pravděpodobnosti prvního úderu a na jeho kapacitě.

Je možné, aby první úder byl reálný? Podle autora se tato otázka týká nejdůležitějšího problému jaderné strategie. Vede-li jistota, že každý po prvním úderu bude zničen, ke stabilitě, lze z této Beaufrovy rovnice logickým postupem vydedukovat hledanou odpověď. První úder bude možný v případě, kdy oba soupeři budou mít jistotu, že udeří-li jeden z nich první, nedojde k zničující odvetě. Taková situace je ovšem blízká typu absolutní stability. Autor sám přiznává, že není jiné volby, „než jít cestou znovuvytvoření určité nestability“ (str. 45). Kdo však chce jít touto cestou brzy pozná, že směřuje k jedinému opravdovému východisku – ke znovuzískání převahy v kapacitě útočných prostředků prvního úderu (contre-forces), dostatečně velkých k ofenzivním akcím nebo k zadržování raketových střel (interception). Beaufrovo řešení tedy doporučuje přetvořit současnou jadernou stabilitu v budoucí jadernou nestabilitu – což, jak sám připouští, je úkol technicky nesmírně náročný a finančně velmi nákladný. Jde mu o to, aby se poměr sil mezi defenzivní a ofenzivní kapacitou²⁾ rake-

tových jaderných prostředků podstatně změnil ve prospěch dnes ještě nepoměrně slabší útočné kapacity.

K tomu lze uvést tyto námitky:

a) Předpoklad, že první úder ušetří města a obyvatele a zničí jen vojenské síly protivníka, být se navenek zdá být jakkoliv humánní a přijatelný, zůstává umělou myšlenkovou konstrukcí, na jejíž základě nelze koncipovat praktickou činnost a využití ozbrojených sil.

b) Mnozí vojenští teoretikové se právem domnívají, že nejbližší oblastí možného porušení vojenského poměru sil není útok, nýbrž obrana. Z Beaufrovy teorie vyplývá, že není účelné jít touto cestou. Dokáže-li se totiž protivník účinně bránit, tj. vyhne se zkáze, odstrašování ztratí svou sílu a působnost. Proto všechny jeho úvahy se sbíhají v otázce – jak zachovat a ještě více rozšířit vliv „dissuasion“. Z jeho chápání vztahů mezi vojenskou technikou a strategií vyplývá, že se nepřimlouvá za cílevědomé rozvíjení contre-forces, protože by snad podceňoval význam contre-ressources³⁾, nýbrž kvůli tomu, že dnešní vojenská technika schopností stran zničit se ve vzájemném střetu zrovnoprávnila soupeřící strany. Pokusy podstatně změnit poměr sil jinými metodami mu připadají být zatím bezvýhodné. Omezené prostředky jaderné odvety nejsou totiž tak nákladné a drahé, že by si je nemohly opatřit hospodářsky vyspělejší státy. Poněvadž však k likvidaci jaderné jednotky druhu contre-ressources je nutné zasadit nejméně dvojnásobek prostředků anti-forces, hospodářsky nejsilnější stát by mohl účinněji uplatňovat své přednosti a získat nad protivníkem žádoucí převahu. USA jsou hospodářsky silnější než Sovětský svaz. Ale co když přesto v prostředcích contre-forces žádnou převahu nad SSSR nedosáhnou? Což když se Sovětský svaz vyrovná USA i v těchto prostředcích? Podle Beaufra by to byla katastrofa, protože rovnováha v prostředcích contre-forces je co do svých účinků odstrašování tožná s rovnováhou v prostředcích contre-ressources. Odstrašování by tudíž zmizelo. K jeho obnovení by bylo nutné

3) Podle autora útok prvním úderem by měl zničit kapacitu útoku druhého odvetného úderu. První úder má tedy prioritu anti-forces, tj. prioritu schopnosti zničit nepřátelské prostředky jaderné odvety.

Aby útok druhým úderem byl co nejúčinnější, musí být jeho prostředky co nejméně zranitelné vůči útoku prvního úderu, tj. druhý odvetný úder by si měl zachovat prioritu anti-ressources, tj. schopnost zničit nepřátelská města, hospodářská střediska a civilní obyvatelstvo.

2) Ofenzivní odstrašování = zabránit protivníkovi v odporu vůči zamýšlené akci
Defenzivní odstrašování = nedovolit mu rozpoutat nežádoucí akci

vytvořit novou nestabilitu, tentokrát na straně prostředků odvety. Vznikla-li by později symetrie, musela by se nestabilita přesunout opět na stranu prvního úderu, ... stíhávě ... teoreticky až do nekonečna. Zde je další nedomyšlené místo Beaufroy doktríny. Autor se pokouší zastít její slabost opravdu originálním způsobem — teorií, v níž se velmi markantně projevuje nevědecký původ jeho základní teze o nutnosti zbrojení v zájmu míru.

c) Na straně 47 vysvětluje, proč USA budují tak gigantický jaderný arzenál, když soudobá nezranitelnost odvetných zdrojů paralyzuje velmi účinně zdroje protivníka. (To správně pochopili sovětské vedoucí, kteří na základě zhodnocení možnosti současné techniky nenechali se lákat politikou anti-forces.) USA podle Beaufra musí tak postupovat a budovat útočnou jadernou kapacitu, aby podepřeli svou v zásadě obrannou politickou strategii a zároveň vliv tradiční, v zásadě útočné politiky strategie SSSR, který se může spokojit pouze s obrannou jadernou kapacitou. Jinými slovy. Útočí-li SSSR politicky, stačí mu vojensky se jen bránit. USA musí vojensky útočit, poněvadž se politicky pouze brání. „... v současné situaci má pro světový mír podstatný význam existence alespoň jedné velmoci, schopné udržovat odstrašovací jadernou hodnotu. Přitom je nutné, aby mocnost s určitou ofenzivní údernou kapacitou byla zároveň mírumilovnou mocností. Jenom tak lze udržet stavbu dissuasion“ (str. 48).

Na rozdíl od autora říkáme: v současných dějinách převládá tendence růstu hnutí za socialismus, demokracii a mír nad tendencí úpadku a zániku sil světového imperialismu. Imperialisté se snaží útočnou vojenskou strategií a jaderným odstrašováním zvrátit tento zákonitý historický proces. Proto jim dnes už nevyhovuje žádná symetrie, stabilita, žádná rovnováha, proto potřebují změnit vojenský poměr sil ve svůj prospěch.

MOŽNOSTI ZVÝŠENÍ ÚČINKU ODSTRAŠOVÁNÍ ZA JADERNÉ STABILITY

Schéma bilaterálního jaderného zastrašování doplňuje sverázná analýza specifických zákonů odstrašování v rovině klasické konvenční války. Na rozdíl od jaderné roviny, v konvenční válce pochází odstrašování z rizika vlastní porážky, ze strachu z vítězství protivníka. Protože vítězství v klasické válce má, až na malé výjimky, unilaterální charakter, riziko z vlastní porážky lze kompenzovat

vyhlídkou na úspěch, která má před rozpuštění konfliktu bilaterální charakter. Protože naděje na úspěch zpravidla nejsou minimální, v klasické rovině převládá tendence k nestabilitě, tj. mír je permanentně ohrožen, nebezpečí války je též permanentní. Zatímco problém zachování účinnosti jaderného odstrašování záleží na možnosti změnit stabilitu v nestabilitu, problém odstrašování v klasické válce lze řešit pouze neutralizací tendence k nestabilitě, jejím spojením s prvky jaderné stability s využitím taktických jaderných zbraní. Jedině tyto zbraně „přinášejí elementární riziko nestability“. V rovině klasické války mohou plnit „funkci velkého stabilizátora“ (str. 57).

Zbývá posoudit, jak se odstrašování projevuje v rovině studené války. Autor konstatuje, že zde plní zcela odlišnou funkci. Zatímco v obou předešlých rovinách přispívá k likvidaci nebezpečí války, v rovině studené války má odstrašování zabránit „vývoji krizí a stálého napětí v permanentním boji dvou velmocí“ (str. 58). Proto také nejde o skutečné odstrašování, nýbrž o strategii akce (stratégie de l'action). „Je třeba zbavit protivníka svobody akce a zachovat přitom svou vlastní svobodu“. V zachování či ztrátě svobody akce je riziko studené války. Svoboda akce závisí spíše na psychologických než materiálních faktorech, nejvíce na mezinárodním veřejném mínění, které je klíčem k odstrašování ve studené válce. Veřejným míněním lze neúčinněji zastrašovat, lze jím omezit prostor pohybu protivníka a ovlivnit ho. Ve studené válce je typický stav věčného zápasu, který se nepodobá ani stavu absolutní stability, ani stavu absolutní nestability. Existuje přitom jen relativní rovnováha, tak nepevná, nestálá a vratká, že v případě jejího narušení konfliktem velikosti sněhové koule může znenadání vzniknout absolutně nekontrolovatelná ničivá lavina. Proto je nutné jednat nanejvýš rozumně a opatrně, přitom však iniciativně a ofenzivně. To je úkol, který náleží výlučně do kompetence politiků. Rovina studené války není záležitostí vojenské, nýbrž totální strategie.

Pokud jde o vliv jaderné roviny na rovinu klasické a studené války, autor dochází k závěru, že akce jaderného odstrašování se na úrovni klasické a studené války mohou projevit jako účinné jen v případě, že akce klasické a studené války mohou svým charakterem a rozsahem ospravedlnit první úder (který je ovšem málo pravděpodobný), popřípadě

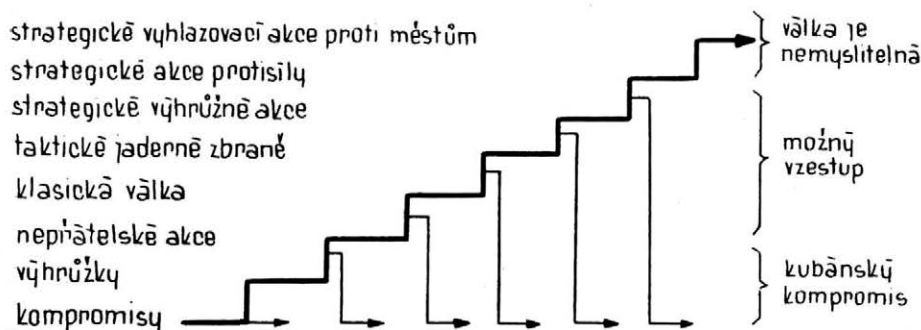
i přijatelná malá rizika. Odstrašování předpokládá existenci jaderné nestabilní situace se zjevnou převahou toho, kdo odstrašuje. Protože v dohledné době není možné splnit žádný z uvedených předpokladů, je prý vliv jaderného odstrašování na ostatní roviny zatím zcela zanedbatelný. To ovšem neznamená, že jaderné zbraně nemají vůbec žádný vliv. Naopak. Nemohou-li zastrašovat hrozbou prvního úderu, mohou zastrašovat hrozbou eskalace, přechodem z konfliktu menších rozměrů až na stupeň jaderné války — ovšem jen na úrovni konvenční války, řešili-li relativně závažné zájmy. Eskalace v klasické rovině působí plně, jsou-li ve výzbroji soupeřících stran taktické jaderné zbraně. Na konflikty a akce v rámci studené války téměř nepůsobí.

V této souvislosti dochází autor k problému eskalace. Hrozba eskalace se v podmínkách jaderné stability rodí pouze z roviny konvenční a studené války. Ani omezené použití jaderných zbraní by snad nevedlo k eskalaci. Ze zkušeností a výsledků kubánské krize lze soudit, že bude ještě méně pravděpodobná, ale ne zcela nemožná. Záleží na tom, jak mocnosti budou umět odstrašovat manévrem, který Beaufre definuje jako spojení a využití hrozby eskalace se zabezpečením a stabilizací jejího výsledku v míru. Je to svého druhu jakási kombinace uváženého rozumového přístupu s vyvoláváním nebezpečí — „pekelná hra“, v níž se stupňuje hrozba s cílem vynutit na protivníkovi ústup nebo kompromis. Manévrovat lze na všech stupních rejstříku eskalace (viz obr. 1) za předpokladu, že rovina studené a konvenční války se nevymyká vlivu jaderného odstrašování. Protože „nukleární stín“ může jen vzdáleně ovlivnit procesy studené války, koncentrují se bojové akce ve věku jaderného odstrašování právě

do této roviny. Jaderné odstrašování hraje přitom pouze negativní roli omezování a zajišťování bezpečnosti při rozvíjení těchto akcí. Pozitivní úloha náleží zcela strategii nátlaku, tj. používání různých forem síly.

ÚLOHA TŘETÍHO PARTNERA

Protože bilaterální jaderný svět paralyzuje jemu vlastní tendenci ke stabilitě odstrašovací účinky jaderných zbraní a zbavuje tím politiku velmi účinných nástrojů síly, vyvstává v představě autora objektivní potřeba hledat a najít nové účinnější zdroje odstrašování v multilaterální světové struktuře. Beaufre zkoumá zákony a vztahy této struktury a dochází k závěru, které nás v ničem nepřekvapují — vyslovuje se jednoznačně pro další rozšiřování počtu jaderných mocností, sdružených v několika centrech odstrašování na půdě společných aliancí. Místy až spekulativní úvahy o různém postavení třetího partnera (mimo alianci; jako partner spojenec, jenž má převahu nad protivníkem; za situace, kdy protivník má převahu atd.), vyúsťuje v kategorické tvrzení, že strategický význam existence třetího partnera zdaleka přesahuje jeho význam vojenský, neboť podstatně zvětšuje potenci odstrašování, nejistotu odpůrce při jeho vojenských a politických akcích. Třetí partner svou přítomností, na jedné straně do jisté míry omezuje svobodu dvou silnějších partnerů (ovšem pouze v rovině studené a klasické války), na druhé straně však rozšiřuje rejstřík metod odstrašování, o možnosti kombinovat politické a vojenské hrozby v různých krizových situacích. Multilaterální svět prý zvyšuje též vzájemnou závislost jednotlivých mocností a nutí je k solidaritě při využívání

Obr. 1

účinků odstrašování vůči všem nástrahám a hrozbám, které přicházejí z jaderného světa. Solidarita mezi jedním z jaderných gigantů a třetím partnerem může být velmi úzká, jsou-li jejich životní zájmy totožné; je uvolněná, jde-li o odlišné zájmy; přestává vůbec existovat v případě, že se jejich zájmy zcela rozcházejí. Za takové situace se mocný spojenec chová vůči svému slabšímu partneru neutrálně. Proto si třetí partner musí bezpodmínečně uchovat nezávislost vlastních strategických jaderných a taktických jaderných i klasických konvenčních sil, ale se svou nezávislou silou musí vždy nakládat jako s jednou částí většího celku spojeneckých sil.

PROBLÉM NEZÁVISLOSTI A ALIANCE

Přibližně touto myšlenkovou cestou Beaufre přichází k problému vztahů mezi jadernými mocnostmi, o němž se ve Francii dodnes živě diskutuje.⁴⁾ Účastníci diskuse zastávají značně rozdílná, nezřídka až protichůdná stanoviska.

Mezi nejradikálnější propagátory ideje nezávislosti francouzské strategické jaderné síly patří gaullistický předák A. Sanguinetti a generál P. Gallois, který je tvůrcem teorie o nutném znehodnocení a zániku všech aliancí v jaderném věku. Jaderné zbraně prý nejen podporují, ale kategoricky si přímo vynucují národní nezávislost; ta je zcela nemožná, neopírá-li se o vlastnictví jaderných zbraní. V tomto směru se nejednou velmi lapidárně vyjádřil i ministerský předseda G. Pompidou. Podle něho se Francie změní v kolonii USA, nebude-li usilovat o vlastní „force de frappe“.

Proti takto formulovanému stanovisku vystupuje např. významný expert R. Girardet. Domnívá se, že národní jaderná síla je zbytečná vojensky i politicky, protože západní Evropa už není nikým ohrožena. Studená válka se přesunula na asijský kontinent, kde mají velmocí zcela volné ruce k vedení lokálních válek nebo k poskytování účinné ekonomické pomoci.

Představitelé třetího názoru, dosud nejsoušlunněji vyjádřeného známým R. Aronem v jeho knize *Velká pře*⁵⁾, jsou jak proti myšlence totální nezávislosti, tak i proti totální alianci Francie, Evropy a USA. Západní Evropa je mocensky zatím mnohem slabší než Sovětský svaz, její bezpečnost proti ohrožení z této strany je závislá na přítomnosti a pomoci USA. Proto je nebez-

pečná politika, která nutí USA odejít z Evropy. Je rovněž mylná domněnka, že Francii uchrání vlastní jaderná síla. Její bezpečnost účinně zajišťují USA nezávisle na tom, zda si to Francie přeje nebo nepřeje, zda má nebo nemá vlastní jaderné zbraně. „Force de frappe“ nemá vojenský, nýbrž pouze politický význam; slouží jako nástroj diplomatického nátlaku.

Pokud jde o problém aliancí, mnozí vojenští teoretikové pochybují o možnosti udržet multilaterální, decentralizovanou a zároveň koordinovanou soustavu, jak ji navrhuje Beaufre. Taková aliance se podle P. Hassnera může vyvíjet směrem buď k absolutnímu rozpadu, nebo k absolutnímu splnutí. R. Aron souhlasí a připouští i možnost, že velké národy by si mohly po určitou dobu udržet svou společnou jadernou strategii, aniž by byly schopné udržet i politickou soudržnost svých aliancí. Autor se domnívá, že aliance nejsou mrtvé, nýbrž jen nestálé. Existuje prý způsob, jak jim vrátit dřívější stabilitu — záleží v tom, že budou budovány na nezávislých jaderných silách... „Zájmy, které mají pro slabého spojence životní význam a pro silného spojence jen podružný význam, se promění jen tak v životní zájmy i pro silného spojence a jejich solidarita bude silnější“... (str. 98).

Polský autor Jerzy J. Wiatr na str. 266 knihy „*Militarizm a demokracja*“⁶⁾ hodnotí gaullistickou jadernou politiku především jako činitele dezintegrace NATO, oslabení hegemonie USA v západní Evropě, upevnění nezávislosti Francie atd. V této souvislosti vyslovuje názor, že „force de frappe“ není účinná politika, ale pouze prostředkem politiky. Záleží především na politice a jejím využívání v pozitivním nebo v negativním smyslu. V poslední instanci je to politika, která má rozhodující slovo. Ale „force de frappe“, stejně jako jakoukoli válečnou techniku, nelze nikdy posuzovat izolovaně od politiky, protože nejen způsob využívání, ale i samotný vznik, technický objev, konstrukce atd. jsou výsledkem politiky. V tomto kontextu — nezávisle na tom, zda jde o pokrokovou nebo reakční politiku — není to „nerozumnost“ malých mocností, jak se mylně domnívá autor, ale fantastická ničivost jaderných zbraní, která vyvolává obavy z jejich dalšího rozšiřování a také motivuje návrhy SSSR na úplné a všeobecné odzbrojení. Než budou tyto návrhy realizovány, budeme žít v nanejvýš paradoxní situaci — na jedné straně budeme volat

4) přehled o diskuzi, M. Eyraud, *L'actualité, revue Stratégie* 1966 № 2, 3, 4, 5, 6, 7 atd.

5) R. Aron, *Le grand débat*, Paris 1964

6) Jerzy J. Wiatr, *Militarizm a demokracja*, Wydawnictwo ministerstwa obrony narodowej, 1966 str. 351

po odzbrojení, na druhé straně intenzivně zbrojit. Zatímco budeme proti zvětšování počtu nukleárních mocností, tento počet bezesporu poroste.

De Gaulle ve svém úsilí o velikost Francie, tj. o nadvládu v kontinentální Evropě, musel se nutně utkat s USA. Jeho politika se v této vývojové fázi realizace zahraničně politického programu vyznačovala — a pokud tato fáze není u konce, ještě vyznačuje — mnohými cennými pokrokovými rysy. Komunisté i když podporují mírové aspekty de Gaullovy politiky, ústy generálního tajemníka KSČ W. Rocheta však právem prohlašují, že to není důvod k tomu, aby se stali gaullisty. Rozpor mezi Francií a USA není rozporem dvou třídově odlišných a protichůdných politik, ale rozporem dvou buržoazních partnerů a nerovnoprávných konkurentů. Jejich hospodářsko-politická nerovnost a reakční úloha USA ve světě umožnily de Gaullovi, aby vystupoval po určitou dobu v objektivně pokrokovější roli. Nejsou však zatím pádné důvody k předpokladu, aby se rozpor USA-Francie přetvořil v dlouhotrvající a hlavní rozpor imperialistického bloku. Není na místě sdílet Beaufrova domněnku, že se svět rozštěpí na tábor velkých a malých jaderných mocností, v němž by jaderně slabší Francie musela zaujímat vždy protiamerickou pozici. Jaderné zbraně svou existencí nemění charakter politiky, ani základní směry politiky velmocí. Působí však na její formy a na strategii, pod-

statně mění mocenské vztahy mezi státy, umožňují, urychlují nebo taky znemožňují a brzdí realizaci některých politických cílů a co je snad nejdůležitější, nutí velmocí používat mírových forem síly a násilí.

Proto připadá utopicky autorova představa světa, v němž by bezejmenné sdružení všech jaderných hospodářsky vyspělých států — jakási světová autorita vládla nad zbytkem politicky rozdrobeného a hospodářsky slabého nejaderného světa. V tomto koncertu jaderných mocností by první housle hrála aliance západních států. Hle, jaká nedůslednost v myšlení a nevěrnost vlastním teoretickým principům, jde-li o to, hájit omezený princip třídy, jejíž zájmy představuje.

Beaufre, jak jsem již podotkl, ne bez nadměrné dávky vynalézavosti napřed vyvrátil myšlenku kondominia dvou jaderných gigantů. Poté se stejnou dávkou fantazie rozvedl svůj projekt multilaterálního světa, ale sotvaže otevřel dveře, aby do něho vpustil Francii a další mocnosti, hned je zase přibouchl před novými možnostmi uchazečů. Na str. 108 shledává že by bylo velice nebezpečné, kdyby „každý“ získal přístup k jaderným zbraním. Je prý možné, aby jimi disponovaly také mírumilovné státy jako Švýcarsko, Švédsko, Holandsko, ale nelze připustit, aby je měly např. Kuba, SAR, Indonésie atd. Zbraně je možné dát jen tzv. „rozumným mocnostem“.